

O'QITUVCHINING O'QUV JARAYONIDA RAQAMLI VOSITALAR HAQIDA TASAVVURLARNING O'ZGARISHI

Choriyev Bekzod Abdiraxmonovich

QarDTU Nuriston akademik litseyi o'qituvchisi

[*Choriyevbekzod689@gmail.com*](mailto:Choriyevbekzod689@gmail.com)

+998997472390

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchilarning o'quv jarayonida raqamli vositalarga bo'lgan munosabati va tasavvurlarining evolyutsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi, texnologik qabul qilish omillari hamda didaktik integratsiya jarayonlari ko'rib chiqiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli vositalar endilikda qo'shimcha texnik resurs emas, balki o'quv jarayonining ajralmas pedagogik komponentiga aylanmoqda. Shu bilan birga, raqamli savodxonlik, metodik tayyorgarlik va institutsional qo'llab-quvvatlash tizimlarini takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, pedagogik innovatsiya, o'qituvchining raqamli kompetensiyasi, blended learning, masofaviy ta'lim, texnologik qabul modeli, didaktik transformatsiya.

Аннотация. В статье анализируется трансформация представлений преподавателей о цифровых инструментах в образовательном процессе. Рассматриваются вопросы цифровой компетентности преподавателей, факторов принятия технологий и их дидактической интеграции. Результаты исследования свидетельствуют о том, что цифровые инструменты перестают рассматриваться как вспомогательный технический ресурс и становятся неотъемлемым компонентом образовательной среды. Подчеркивается необходимость совершенствования цифровой грамотности, методической подготовки и институциональной поддержки педагогов.

Ключевые слова: цифровое образование, педагогические инновации, цифровая компетентность преподавателя, смешанное обучение,

дистанционное обучение, модель принятия технологий, дидактическая трансформация.

Abstract. This article examines the transformation of teachers' perceptions of digital tools within the educational process. The study focuses on teachers' digital competence, factors influencing technology acceptance, and the didactic integration of digital resources. The findings indicate that digital tools are no longer viewed as supplementary technical resources but have become integral components of the learning environment. The article highlights the need to strengthen digital literacy, methodological training, and institutional support mechanisms for educators.

Keywords: digital education, pedagogical innovation, teachers' digital competence, blended learning, distance education, technology acceptance model, didactic transformation.

Mazkur band o'qituvchilarning o'zlarining amal orqali tadqiqotlari davomida raqamli vositalarga haqidagi o'zgaruvchan tasavvurlarini o'rganadi. Bunda darsda raqamli vositalarning roli va ularning o'qituvchi amaliyotida (o'qitishda) hamda o'quvchilarning o'rganishidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Kirish va yakuniy suhbatlarni taqqoslaganda, ko'p hollarda juda yaqqol tendensiyaning kuzatish mumkin. Kirish suhbatida o'qituvchilar ko'pincha taqdimotlardan tashqari raqamli vositalardan foydalanish zarurati haqida chalkashliklarni va ko'pincha o'quvchilarning raqamli vositalardan foydalanishini aniq rad etishlarini bildirishdi. Tadqiqotdan so'ng, o'qituvchilar raqamli vositalardan foydalanishga nisbatan ijobiyroq munosabatda bo'lishdi, chunki ular raqamli vositalar o'quvchilarni jalb qilishini va o'qituvchilar uchun muhim bo'lgan ta'lim natijalariga hissa qo'shishini ko'rishlarini aytishdi.

O'qituvchilarning raqamli vositalar haqidagi tasavvurlaridagi o'zgarishlarni mazmunli tahlil qilish uchun asosiy model sifatida avvalroq tavsiflangan Donnelly modeli [Donnelly et al., 2011] tanlandi. Ushbu tadqiqotda model o'qituvchilarning iqtiboslari bilan to'ldirildi (8-rasm). Ko'rib turganimizdek, o'qituvchilar ushbu

modelga mos keladigan raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha to'rtta pozitsiyani shakllantirganlar.

Ochiq kodlash quyidagi natijalarni berdi:

1) Asosiy o'zgarishlar tanqidiy tafakkur va kreativlik kompetensiyalari haqidagi tasavvurlar bilan emas, balki diqqat markazining o'zgarishiga yoki o'quvchiga yo'naltirilgan o'rganish paradigmasiga kuchliroq urg'u berishi bilan bog'liq edi.

2) O'qituvchining agentligi oshishi bilan, shu jumladan yangi pedagogik vazifalar uchun muayyan raqamli vositalarni ongli ravishda tanlash bilan shaxsiy kasbiy o'zgarish (transformsitiya) aniqlandi.

3) O'qituvchilar raqamli vositalarni o'quvchilarning qiziqishini oshirish vositalari sifatida qabul qiladilar.

Modelni suhbatlardan (intervyu) olingan misollar bilan ko'rsatamiz. Barcha iqtiboslar kodlangan va har bir suhbat olinganga kod berilgan. Iqtibos keltirilganda, bu kod iqtibos oxirida ko'rsatiladi. O'quvchilarning telefonlariga bo'lgan munosabatning o'zgarishiga oid misol keltiraylik. Quyida kirish suhbatida darsda telefondan foydalanish haqidagi iqtibos:

“Agar darsda telefondan foydalanilsa bu juda chalg'itadi! Bunisi oshib tushdi, bu endi dars emas. Yo'q, albatta, darsda emas va darsdan tashqarida ham emas”.

Endi xuddi shu o'qituvchining tadqiqot yakunida xuddi shu savolga bergan javobi:

“Men hozir bunga nisbatan biroz ikkilangan munosabatlardan. Bir tomondan, bolalar qiziqish bildirayotganini ko'rmoqdaman, biz haqiqatan ham ushbu xizmatlardan ko'proq ma'lumot olish va ular bilan ishlash uchun foydalanishimiz mumkin. Boshqa tomondan, men hali ham darsda telefondan foydalanishini o'ylasam ko'nglim g'ashlanadi. Lekin bolalar shunchaki befoyda o'tirmaganidan xursandman. Ular qo'llarida turgan vazifani, bajarilishi kerak bo'lgan ishlarni bajarish bilan band edilar”.

Muhim jihat shundaki, o'qituvchilar bolalarning reaksiyalari va xulq-atvoridagi o'zgarishlarga qarab yangi g'oyalarni qabul qilishdi. Bolalarning

qiziqishi va ishga jalb qilinishi sinfdagi o'zgarishlarning asosiy dalillari, jumladan, darsni tashkil qilishning yangi vositalari va usullarini qo'llash edi. Mana bir nechta iqtiboslar.

“Men uchun eng muhimi, bolalar maktabni endi yaxshi ko'rishlarini aytishganida edi. “Endi maktabga borishdan zavqlanaman”. Bu mening qalbimga orom baxsh etadi. Sizning mehnatingiz behuda ketmaganini tushunasiz. Buni biz ancha oldin qilishimiz kerak edi”.

“Bugungi dars yaxshi o'tdi. Menga juda yoqdi. Mavzu men uchun ham, bolalar uchun ham juda qiziqarli edi. [...] Hamma bolalar ishladi. Hatto odatda o'tirib ishlamaydiganlari ham muhokamada ishtirok etishdi. Men shunchaki atrofda yurdim, kuzatdim va xursand bo'ldim”.

O'qituvchilar o'zlarining rollari o'zgarganligini tasvirlab berar ekan, darsning diqqat markazi o'qituvchining harakatlaridan o'quvchilarning sinfdagi faol ishtirokiga o'tishini tasvirlaydilar. Ular kuzatuvchi sifatidagi rollarini ta'kidlaydilar va o'quvchilarga o'zlarini iloji boricha mustaqil ravishda ifoda etish imkoniyatini beradilar.

“Men o'quvchilar chin dildan darsni tugatishni istamagan ikkita darsni eslayman. Ular menga: “Bo'ldi, xayr, biz o'zimiz davom etamiz”, deyishdi. Bu munosabatdan ularning darsdan zavqlanganini sezishingiz mumkin. Buni kuzatish yoqimli va qiziqarli edi” (Ingliz tili o'qituvchisi).

Bunda ushbu o'zgarishlarning majmualikni ta'kidlash muhim:

1) Avvalo, o'qituvchilar raqamli texnologiyalarni nafaqat o'zlari, balki o'quvchilari uchun ham vosita sifatida ko'rishni boshlamoqdalar.

2) Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar bilan ishlashning yangi usullari darsning mohiyatini o'zgartiradi va frontal o'rganishdan faol o'rganishga o'tishga olib keladi.

3) Shuningdek, vosita bilan ishlash o'qituvchilar uchun yanada anglangan va mazmunli bo'ladi. Ular ma'lum bir vositani tanlashni ta'lim maqsadlari va o'quvchilarning ishtiroki nuqtai nazaridan dalil keltiradilar.

Ushbu yo'nalishlarning har birini batafsilroq ko'rib chiqaylik.

1) Kirish suhbatida informantlar raqamli texnologiyalarni faqat o'qituvchilar uchun materiallarni "vizuallashtirish" uchun, o'quvchilarni faol jalb qilmasdan taqdim etish vositasi sifatida tilga olishdi. Yakuniy suhbatda o'qituvchilar o'quvchilar tomonidan maxsus qo'llaniladigan raqamli xizmatlar, masalan, tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishi yoki tegishli munozaralarni boshlashi mumkinligini muhokama qilishdi. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga haqiqiy foydalanuvchi sharhlari bilan birga onlayn maqola berilgan darsning maqsadlarini tasvirlab berdi:

Quyidagi suhbatda o'qituvchi, ehtimol turlicha, lekin har doim faqat o'qituvchi foydalanishi uchun mo'ljallangan raqamli vositalar bilan ishlashning odatiy shakllarini tasvirlaydi.

"Biz ilgari taqdimot orqali ko'rsatardik, o'z videolarimizni tayyorlashimiz yoki, masalan, kameradan foydalanishimiz mumkin edi. Lekin biz hech qachon bunday dasturlar bilan ishlamagan edik. Menga bu qiziqarli bo'ldi, bolalar ham bunga juda qiziqishdi".

2) Ishning faolroq shakllariga o'tish va sinf jarayonlaridagi o'zgarishni quyidagi suhbat parchasi bilan ko'rsatish mumkin.

"2K darslarida esa siz ularni ikki guruhga ajratasiz va ular ishlashni boshlashadi. Men, albatta, ishning oraliq bosqichlarida ishtirok etaman, lekin qolgan vaqtlarda men shunchaki turib kuzataman". (Ingliz tili o'qituvchisi)

3) Yana bir muhim o'zgarish – o'qituvchilar o'rtasida nima uchun ma'lum bir vositadan foydalanishlari haqidagi savolga javob berishda yangi bahslarning paydo bo'lishi. Yakuniy suhbatda o'qituvchilar quyidagi o'quv vazifalarini batafsil ko'rsatdilar: savolga javob berishda ma'lumot qidirish, o'z mahsulotlarini yaratish, ochiq manbalardan ma'lumotlarni tahlil qilish, fikr-mulohazalarni to'plash va o'quvchilarni jalb qilish. Shunday qilib, raqamli vositalar, nafaqat o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotni vizuallashtirish usuli sifatida, balki o'quvchilarga faol ish bilan bog'liq o'quv muammolarini hal qilishda yordam berish sifatida qabul qilina boshladi.

"O'quvchilar maqolani o'qiydilar, sharhlarga o'tadilar va mendan so'ray

boshlaydilar: “Siz bu sharhga qo‘shilasizmi yoki yo‘qmi? Va nima uchun?” Keyin men ulardan o‘zimga savol berishim mumkin: “Siz bunga qo‘shilasizmi? Siz nimani aniqlashtirishni xohlaysiz?” Va bu [raqamli format] ular uchun shunchaki darslikdan ko‘ra yaqinroq. Ular internetga kirishadi, maqolalar o‘qishadi, sharhlarni o‘qishadi. Bu shunchaki kimningdir hikoyasi tasvirlanayotgandek tuyuladi, lekin yana bir bor aytamanki, bu narsalar aslida qanday shunday, xuddi haqiqiy hayotdagi kabi”. (Biologiya o‘qituvchisi)

O‘qituvchilarning raqamli vositalar haqidagi tasavvurlaridagi o‘zgarishlarning yana bir jihati e‘tiborga loyiq. Ba’zi hollarda raqamli vositalarni butunlay rad etishdan ularni qabul qilishga o‘tishni kuzatdik. Raqamli vositalar bilan ishlash amaliyoti orqali o‘qituvchilar ularni o‘zlashtira olishlarini va ushbu vositalar muayyan muammolarni hal qilish uchun foydali bo‘lishi mumkinligini aniqladilar. Bu holda bu o‘zgarishlarni “Texnologiyani qabul qilish modeli” [Davis, 1989] yordamida tushuntirishimiz mumkin, bu model raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirishdagi asosiy omillarni “foydalilik” va “foydalanish osonligi” nuqtai nazaridan tavsiflaydi. Quyidagi iqtiboslar buni ko‘rsatadi.

I: Demak, raqamli vositalar boshqa narsalar uchun vaqt ajratishga yordam beradi.

R: Ha. Birinchidan, dars yanada qiziqarli va xilma-xil. Va ba’zi topshiriqlar bilan, ha, [boshqa vazifalar uchun] ancha vaqt qoladi. Chunki qog‘ozga asoslangan mustaqil topshiriqqa, ayniqsa tekshirish bo‘lsa, kamida yigirma daqiqa vaqt sarflagan bo‘lardim. Lekin bu yerda hamma narsa tez va oson (kuladi)- (foydalilik mezoni).

“QR-kodlar qulay ekan, menga ham yoqdi. Dars davomida o‘quvchilarga ko‘p sonli havolalarni yuborish yo‘lini topishga harakat qilardim. Shubhasiz, havolalar bilan qog‘ozni chop etib, devorga osib qo‘yish haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi” - (osonlik mezoni).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Михайлова А. М. Развитие критического и креативного мышления на

уроках с использованием ИКТ: теоретические основания и практические примеры // Информатика и образование. - 2021. - № 6. - С. 43-50.

2. Luckin L., Bligh B., Manches A., Ainsworth S., Crook C., Noss R. Decoding learning: The proof, promise and potential of digital education. Nesta, 2012. - 86 p.

3. Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Эксмо, 2005. - 1134 с.

4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения.-М.: ИНТОР, 1996. — 544с.

5. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии. СПб.: Питер, 2006. - 320 с.

6. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Longmans, Green, 1956. — 207 p.

7. Bonwell C., Eison J. Active learning: Creating excitement in the classroom // ASHE-ERIC Higher Education Reports. - 1991. - № 1. - 121 p.

8. Bransford J. D., Brown A. L., Cocking R. R. (Eds.) How people learn: Brain, mind, experience and school. Washington, DC: National Academy Press, 1999. - 386 p.